

П. ГИНЦЕЛЬ

ЗАВХОЗ

ОГИЗ НОВОСИБИР 1934

Петр Гинцель

ЗАВХОЗ

ДЛЯ ДЕТЕЙ СРЕДНЕГО
И СТАРШЕГО ВОЗРАСТА

На ойротском языке

Петр Гинцель

З А В Х О З

ШКОЛ БАЛДАРЫНА
КЫЧЫРАР БИЧИК

ОГИЗ

НОВОСИБИР

1934

Иллюстрации в тексте худ. А. Заковряшина.
Обложка работы худ. В. Прогожина

Ответственный редактор - **И. Аргоков**

Техредактор - **В. Кобяков**

Ответ. корректор - **Н Куранаков**

Переводчик И.Л Тюмак

Тираж 3000. Формат 72x110 1/16. Сдано в производство 11.XI-34 г. Подписано к печ. 23/1 35г.

Объем 1,75 л. Печ.зн. в 1 бум. листе 80640. Инд. Д-н-9 уч.-авт 1,5 Изд. N 1154. Заказ 3301.

Уполкрайлита N А -113 от 9/XI-34 г. Новосибирск. Т/л N 1 ЗСКИК.

Цена книги 35 коп/

Переплет 30 коп/

Бујылгы күсте тижн айу јадар јадынына удаан кирбей јүрди.

Будактардан арутап салган агашту јапаштарында стенеге түней көк сула өзүп чыкты. Комургайлар, баштарын јайып, тату сүт-эл уруп салды.

Тижн айудын эн амтанду курсагы!...

Тым турган эннр өйинде агаштан тижн айу чыгып турды. Көк суланын үстүне јадып, толынарга једип брааткан суланы колдорыла бойы јаар тудам-ла јула тартып турды. Семис бойы јылудан улам көстөрнн јумуп, суланын баштарын сорып турды.

Күйген јерди эбреде агаш јилектин јыраа агаштары бүркеп өзүп турды. Јыш јерди тийнн-кат ла голубика өлөннн-ле јайып салды.

Чымалынын јымжак уйазына тижн айу колын колтугуна јетре сугуп турат. Түгү, орто чымалы топ толо јапшына берерде, оморды јалап билерге база билер!...

Суланы кезеле, суслондор тургузып салды. Айу ондо-до јастырбады. Үч-төрт снопторды кучактап алала, јыраа јаар алып барар.

Суудын јаказында кобы јери тудуш күреелей агаштын уур сабактары бүркеп бектеп салган. Кыштын өйи једип, сооктой берди, сеүскен агаштын корболоры онон артык кызара берди.

Ондый амтанду немеден канайып айрыларын!...

Бу сула-ла, эргүүш агаштын амтанду јемидтери арайдан тижн айуды јеткерге кийдирбей салды. Кар јаардан озо айу бир-эки-ле күн алдында јадынына кирип јада берди, эбреде кар јаап салды, јыра агаштарды кар бүркеп јаап салды. Карагай агаштардын јайрадылып барган будактарын јапшырып салды.

Шуургандай берзе: эбирнп, ак көбөлөктөргө түней айланыжа берер, агаштардын баштарын сындырып-чачып, агаш ортозында күлүреп турар. Сооктой бергенде – тынышты бууп турат.

Айудын јадынында јылу-да база кургак-та. Кодорылып калган тазылдардын алдында айу бек јажына берген. Чнби сабактарынан, јенестен, өлөннөн, чнби чобразын ооктоп салган јымжак төжөктү. Јадын јернннн

үстүн кар бөктөп жаап салды. Үстүндө-ле кичинек ачык тежик, онон жылу буузы чыгып туратан.

Ток тижи айудын уйкузы тату. Кыштай жадатан жуузын белеттеп салды. Онын терези жылу-да, сүреен жакшы-да!...

Чогуп салган карды жаскы күн кайылтып салды. Олордын ордына шуулап суучактар табыштанып ага берди, жаныс-ла жуука-ла база кобы жерлеринде кар жатканча көрүнүп турды.

Чыккан, жылу өйинен агаштар көбө берди. Агаш ортозынын жалаңдарында күртүктөр база жаан чайлар сүреен жөнүжүгө тартышкап, ойноглоп турдылар.

Тижи айу жадынынан жаныскан чыккан эмес. Оны ээчий түрген базып, тумчуктары-ла энезинин ичи алдына түртүп, онорып браткан терезине түртүп эки, балазын ээчидип чыкты.

Айу балдары үчүнчи айдан болды, же агаштын элбеги сүреен, эбресе солунзынар немелер көп, жерденде, агаштардан да база сан өрөртин көгөрип агып турган суудын кайыр жарадын-да, башка өткүн жыттар жытанып турды.

Бу мындый күн тийип турган жерде, энезинин жанында ары-бери анданып жадарга-да сүгүмчилү.

Тимка-ла Коля кеме ичинде кайыктарында отурды. Кийинде сондойтон жеринде адазы отуры. Анчадала бу күн сүреен изип туру. Суу десе мөнүн кайзырыктыкты жалтырап туру. Бийик жараттын он жанында жыш, чыдымкай карагай агаштар изүден эрип, сын төмөн сары суузы тамчылап турды. Талдын койногы алтын сыргалу боло берди.

Сол жанында жарады-тудуш кебиске түней, ончозы жажарып, көгөрө берди... жаш өлөн суу көптөгөнүнөн көгөрип турды. Чанкыр көлдөр база айры суулар жалтырап жатты.

Өрө тенериде тейлегенден учкылап туру.

Балыктайтан балыкчылардын уур кемези сууды төмөн түргөн жүзүп турды. Тимкала Коля базала сүреен эжинип турдылар. Бош-ээн агын сууда чыгып алганына база балыктап алганына сүүнүп отурдылар. Кеменин түбинде эмди жажыл канатту балыктар кыймыктанып жадылар.

Ары-бери мыйрындалып суу агып турды. Ары-бери бурулып, жараттар бурулчак жарлери кийнин жаар жада калып турды.

Алдыбыста турган немени – сондо отурган жангыс адазына-ла көрүнип жат.

Агып турган суудын ары жанында жылбилүү неме көрүнди. Бут бажына турген турала, эки көзи күйгендий, сондоп турган кайыгыла сууды согып ийди.

Тимка бажын тескери кыйа эдип, озын ачып ийди.

Алды жаар суудын бурулар чике жеринде, кемеден раак эмес кажу жерде эки күрөн айу бирүзи жаан, экинчизи кичүү, жепсенип турдылар.

Жалбак бажыла жайкап, жаан айу сан өрө, агаштын чырбаал ортозына калып жүре берди. Каткымчылу кыска буттары-ла селиштирип, энези-ле коштой балазы базып турды.

- Чочыганын... Көрүгөр, көрүгөр... деп Колька Тимкезине кыйгырды.

Айудын экинчи балазы, бүдүн жарым ол эмезе эки метреден бийик эмес, карагай агаштын эки будагынын ортозына отурган бойы, кижилердин кенетийин келерин ажарыбай турганынан улам, отурган айас отуруп, жада калган.

Эбреде көрүп ийзе, энезин таппай салды. Төмөн жерге түжерге турарда, түргөн келип турган кеме суудын жарадына чыгып токтоды. Согулган комнон улам суу сайга, өлөнгинин үстүне чачыла берди.

Сагалду кижини кемеден калып түжеле, оролып калган үлүш армакчыны жазаганча агаш төзине түргөн жүгүрө берди.

Айудын балазы дезе агаш өрө мендеп чыгып турды.

Мергедеп таштаган армакчынын тузагы айу балазынын мойынын курчап ийди.

- Эй балдар!.. Кемени жазап белетегер, - деп айунын балазын төмөн тартып, адазы кыйгырды.

Айудын балазы курулгактап тырмактары-ла чобраны үзүп, будактарды тудуп турды.

Армакчы бажына, буттарына оролыжып ичин ачу кезип турды.

- Же баралдар! – тыныжын алынып адазы кыйгырды. Оролып калган айудын балазын кемее ичине салала, кайыгын тудунып алды.

- Жакшы кичеенигер!.. Бойыгарга ачыңжатар, балдар!..

Кеме суудын ортозына агын жерине једе берди. Суудын жарадында турган жыраа агаштар, база кара жадык агаштар ойто кийни жаар жүгүрүжип турды.

- Жакшы иштегер балдар! – деп терлеп калган чамчанын жаказын чечип, сүгүнген айас, адазы кыйгырып турды.

Суудын жарадында энези ары бери мантап турды. Ол экинчи балазын бедреп турган.

Бастра колхостын балдары Тимкенин жаткан айлы-журтына жуулыжып, толо берди. Түрү айудын балазын көрөргө ончозы жуулушты.

- Айу?!.. Кандый чыйрак көрзөгөр!

- Куйругы кайда?

- Тиштеп салбазын!

- Кийни будыла басып турганын көрзөгөр... Кижини ошкош.

- Васька база бир калаш экел...

Бек армакчыла столмого булап койгон айудын балазы ыркыранып, пышкырып, жерге анданып турды. Армакчыга буулап салганын билинбей, туура серпилип, чалкойто жадып анданып, армакчыга оролып турды.

Таскактын алдында тўжине кыйгы-табыш токтобой турды.

Жанып турган балдардын ордына, өскө балдар келип турган.

Эниргери Тимкенин адазы табыштанып турган балдарды сүрүп айтты:

Кыш! Же балдар айлыгарга жаныгар.

- Акыр, ада Александр...

- База эбеш көрөлик...

- Ол канайда уйуктар? – деп балдар сурап турды.

- Жымжак төжөк, жастык, жабынатын немени эмди экелип берерибис деп – кокурлап Александр айтты. – Сен оныла коштой жадарың-ба? Жылу уулчак...Жангыс-ла тўжүнде сүреен козрактап туратан...

Айунын балазыла кожо уйуктайтар бала табылбады.

Айу балазынын базар базыдын, табыштанар табыжын өткөнөр балдар айылдарына жанглай берди. Чодыр жүстү, жалбак индү Ступин Андрейка айлына жеткенче балдардын сүгүнчилү табыжына айу балазына өткөнип, төрт бутту болуп, секирип, базып турды.

Удаан болбой айудын балазы балдардын сүгүнчилү немези боло берди. Балдар таң эртеден энирге жетре жалагаш чончой-ло тепсенип, жүгүрүп жүрдилер.

Тимка дезде, ончозынан артык айу балазына жууктажып, аразында ээзи болуп, кизредип-те турган:

- Көрзөн оморды тегин-ле көрүп турганын... Билетту-ле кижилерди божодорым... Мунун кийнинде адамла борсукты тудуп аларыбыс. Ан тудуп-азрайтан жер болор.

Айудын балазы кийни будына туруп, бажын жайкып, Тимка жаар бажын сунуп турды.

Тимка калашты каймак-ла сүртүп беретен болгон. Айу балазы каймагын жалап, калашты тили-ле чилекейлеп, оозына салып ийетен. Өскө-дө балдар Тимкадан жада калбай сыйлап туратан: кажылары калаш берип, кезиктери айу

балазынын тоскуурына алгый-лу көчө алып келип, ол эмезе бир кринка простак, эмезе огород ажын марков экелип беретен.

Айу балазына түгеспес курсак экелип беретендер.

Айудын балазы тойо курсактанып алала, столмо эбре баштактанып туратан: оролгон буузын чечип турала, там ары ороло берер, аразында столмо өрө чыгала, үстүнен төмөн балдар жаар кыйа көрүп турар, ол эмезе заплотко чыгала слега-агаштын үстүле базып туратан. Базып турала бышкырып, түктү мойныла силкинип туратан, мойнында десе галстука түней, апагаш түги көрүнөт.

Бир айдын бажында, Тимка айу балазыла сүреен најылар боло берди.

Тимка сенектин үстүнде база берзе, айудын балазы буузын тартып удра келет.

- Же, жакшы болзын! деп Тимка кыйгырып колында калажын берип турар.

- Эзен, эзен! – деп Тимка кыйгырар. – Озо колын бер!..

Айудын балазы чала колын берип турар. Тимка колын тудала, калажын оозына салып турар.

- Же, күрежип көрөлик, деп Тимка айдар. Айудын балазын курчай тудуп алып, столмо эбре оны-ла тепсенип туратан.

- Же, эмди бай-бай, - деп Тимка каткырып жерге жада берзе, коштой айудын балазы жада берер.

Тимка жадып-козрактап турар, онын кийнинде бажын кол-ла тудуп, айудын балазынын кулагы орто кыйгырар:

- Ой-ой! Бийтер тиштеп браат!..

Айудын балазы кара жастыктый беш сабарын удра чөйип, Тимкнын чачын жыжып туратан.

Онойып күнүн сайын солун неме таап, эдип туратан. Амтажыган айунын балазына тискинди берзен онон ары түүнтини чечип салар.

Бир катап Тимка сары балкаштан эткен бортогонун кырын каймак-ла сүртеле најызына айдат:

- Баштактанып көр!

Айудын балазы кырларында каймакты жалап салды.

- Онон ары, онон ары једин, - деп Тимка бортогонунг түбүне согып ийерде, айудын балазы бортогонго бажын сугарга турарда, бажы батпай турды, түбинен дезе каймактын јыды јытанып турды.

- Је, једерге ченеп көр деп - Тимка каткырат.

Айудын балазы бортогонды ары-бери эбирип, үстүн колыла согуп турды. Јыды јакшы - је једип болбос. Јерге тоголодып јүреле, колы бортогонунг оозына кире берди, онон ары жалап баштый берди, кийинде курсактанарын деп бортогонды апарып, салам-ла бектеп болоп салды.

Тимканын сагыжына база-да солун неме кирди. Сүттү бутылканы экелеле оозына умчы кийдирип салды. Айу балазынын колына тутурып берди.

- Муны ич!

Најым бутылканы эбирип јүреле, умчызына јединди. Онон ары эби табыла берди. уудатпай ончозын сорып салды.

Неделе өткөн кийинде сүттү-де болзын, квас, суу-да урган бутылкн болзын умчы јокодо божодо ичип салатан. Бир-де тамчы төкпös: ооско-ло тутканча божогоны ол, најылар да база јажырып салган бутылка бар болбозын деп, ајаарып, көрүп туратан.

Бу јылтагына Тимка база-да сцена өткүрерге бир неме таап алды.

Эки шили суулу бутылканы айу балазына тудуп береле кыйгырып ийер:

- Је, Миша, јалјыр кижилер канайда истеп јат.

Айу балазы бутылкалардан сууды ичип ийеле, олорды кучактанала ары-бери јайканып, буттын бажыла базып јүрер. Столмоны эки-үч катап айланала, сноп чылар јерге јадып, сырты јаар анданала, бутылкалар-ла јанырып турар.

Ондый кокыр-ойында Тимканын јай öйи түрген öдö берди.

Күскеери айудын балазы јаранып, јаанап, күрен бек тонла öзö берди. Мойнынан ак галстугы оноро берди, јангыс јиткезинде-ле ак темдек јада калды.

- Битйуг жарана берди. Эки өлү кирези жуулу болор деп, айу жаар Александр колыла көргүзүп ийди. Кар жаазала, өлтүрүп саларыбыс...

- Ондый болбой кайсын. Өлтүрөргө берерим – деп, Тимка кыйгырды.

- Тенек! Оны не-ле азарыбыс?.. Ондый ачап немеге курсак белетеп аларга-да чыдабас, - деп адазы айтты.

- Азрап чыдарыбыс, деп – Тимка алдырышпай айтты.

Ондый-да болзо санааркай берди.

Айудын балазын азраарга күч болды. Деревненин балдары айуга үрене берди, Тимканын айлына каа-жаа ла келетендер: озо чылап сый-курсак келбей турды.

Мынан ары айудын балазын не-ле азрайтанын Тимка ла Коля санааркап ачурканып турдылар.

- Келиштирип саларыбыс, - деп бүдүнүп Тимка кыйгырды. Столовойго баралык-ба... Марюшка азрап берер.

Айудын балазын буу-ла једине берди.

-Је, Миша, Еремка Соломин јаланда канайып иштеп турганын көргүзүп берзен.

Айудын балазы сенектин јанында јыгылала, јер үстуне јадып, мыжылдай берди. Бир кезек јадала, колдоры-ла бажын јалкула тырманып, бышкырып турды.

- Бригадир келип јат! деп – Тимка тын кыйгырып ийерде, айудын балазы түрген бут бажына туруп, буттарыла тепсенип, бажын јайкап турды.

- Је, Штукаръ, деп - столовойдын башчызы каткырды.

- О-о-о деп Тимка мактана берди. - Егор Федотыч, ол ондый немелер көргүзер болзо, кайкай береригер. Оо үзери оны кашала, ол эмезе көчөлө азразан... Каткыдан өлөринг.

- Сен бойын-да, уул, кезер деп көрүнүп турун, - деп Егор Федотыч күлүмзиренди. Марюшка деп казан азып турган кижини кыйгырды, – курсактан, арткан немеден бер.

Марьюшка десе – жалакай, карган эмеген сүтүнгөн бойынча: тоскурга бир көнөк мун, каша, арткан калаштан берип урып берген.

Айудын балазы тойо ажанып алала, тоскуурдын кырларын да жалап, арутап салган.

- Же, эмди ээзине спасибо айт, деп Тимка Егор Федотыч жаар бажын жайкап салды.

Айу балазы су-кадык бойы Федотычка удра келеле, алды буттарын көдурүп, колын туда берди.

- Ой-ой-ой! деп – корукан бойынча Егор Федотыч тескерлеп, жана басты. – ол тиштеп ийбезин.

Сенек жаар мендей берди.

Тимка айуды тудуп, үүредип айдар сөзи ле айты:

- Же, аш, тус учун эзине бажыр, онын кийнинде ишке баралык... Эмдиги ойинде, нажы, жалчыларды тегин азрабайтан.

Айу удаан бажын жайкап, эрди ле шымрап турды, онын кийнинде Тимканын кийнинче ограданын тоолугында турган казынты суу жаар (колодес) база берди.

Казынту суу механический болгон. Суу насос (машина) ажыра берилетен.

Тимка айудын колдорун көжүүрдин тудунар агажына салала, бойы жайкап иштей берди. Уйазында втулказы чыкырай берди, тудунар агажы жайкана берди, тоскууш (жолоб) ичиндеги баштапкы чоройлоп акан суу чачыла берди.

-Жайка, жайка, Миша деп Тимка айуга кыйгырды бойы десе колын көжүүрден алып салды.

Айудын балазы көжүүр-ле эки катап жайканала, токтой берди. Чоройлоп аккан суу тоскуурта барлап, күнге жалтырай берди.

Көжүүрден колын салбай, чоройлоп агып турган сууды айудын балазы кыйа көрүп, кулактарын түс эдип, табыштанып турган сууды тындап, тили-ле эринин жалап ийди.

- Яйка! деп Тимка айтты. Көжүүргени өрө көдүреле, колдорула айудын колдору үстүне бажырып ийди.

Айудын балазы көжүүргени жаба басып, агаш туткагы-ла жайканып, ижин иштеп, тоскууш өткүрө чоройлоп агып турган сууды көрүп турды.

Тоскуур ичиле суу шуулап кухнянын ичинде көнөгине (бак) чике агып турды.

- Же, болор! деп, Егор Федотыч кыйгырды. – эм једер...

Бу жаңы иш айу балазына жарана берди. Бир-эки, бир-эки – деп, ары-бери, жайканып турды.

Тоскуур ичиле агып турган суу согулужып бурлап турды.

Кухнядан чачы селбектенген Марьюшка түргөн учуп чыкты.

- Болор! Болор! деп кыйгырды. Бакты ажа берди... Ончо јер суу болды.

Көстөри јылтырап, айу пышкырып, агаш тутказынан айрылбай турды.

Бойынын најызын чоргонон (насос) Тимка јүк ле айрып салды.

Егор Федотыч бажын жайкап айтты: - Мергендүчи ондый болотон!

Казанчы Бутыркин ачынып табыштанدى: бу бистин мергендүчиле учу-корон. Кухнянын ичинде кемеле де жүргедий боло берди... Муны көрүгөр – деп үлүш неме-ле колын жанарып ийди.

- Егор Федотыч, ол сее одын да экелип берер, печке ичине от-та салып берер, ајаарынып алза, көчөдө азып берер

сүреен сүмелу деп, Тимка айтты, оны столовойго бир кандый служба тургузарга керек.

Сторож болзын деп эделик-бе? – деп, кокырлап Егор Федотыч айтты.

- Не-де болзо турар... Каруулда-да, јалчы-да, казанчы-да, завхоз-та, боожо-до тудар (кучер) деп, эбреде айланып Тимка айтты. – Тегиннен тегин калаш јибес. Егор Федотыч колын жаңып айтты: арткан курсактан јийзин, кем јок.

Эмди Тимка айу балазына аш-курсак керегинде ондый тын санааркабай турды. Күнүн сайын, ол эмезе күнүндө эки катап айу балазы-ла столовойго жүрөтөн. Барарга ураак эмес- жол кечире.

Ондай базытка айу балазы тазыга берди, аразында Тимканан озо-озо базып туратан.

Бир катап буудан чечилеле буудан чечилеле жаныскан жүре берди. Тимка столовойго жүгүрүп барза, айудын балазы казынты суу көжүүрдин жанында туру.

- Кандый хозяйственный айучак деп, - Егор Федотыч каткырып турды. – Завхозтын бойы!

- Завхоз болбой кайсын деп, - Тимка шүүнди. Онын ады завхоз болзын... Егор Федотыч, сен оны бу керекке чийдиртип сал. Жалы-да керек жок...Кыжына жадарга чуланга божодор... Чулан түней ок ээн туру.

- Оны божотсо, килинчек табылар...Бир немени кемирип салардан-да айабас...

Ол joboш...Сабарды ооско до салзан, тиштебес...Чуланга конорго божотсон кайдат...Мен оны кышкыда буулап саларым...Бир бирүүзи кладовка кирбей калбазын деп, ол каруулдап турар.

- Конгой-ло – деп, Егор Федотыч куулап айтты. Семирзе, өлтүрүп саларыбыс, амтанду курсак болор.

- Өлтүрерибис... Ондай болбой кайсын? – деп Тимка кыйгырды. Же, завхоз, одынга баралык, деп айуга бажын жайкап ийди. – Муны тут.

Айуга баштапкы, экинчи, үчүнчи агашты Тимка тутуруп берди.

Айу аланзыган бойынча ары-бери көрүп, агаштарды түжүрүп, кайын чобразын тырмактап турды.

Тимка агаштарды чыдым жууп, айуды житкезинен сыймап турды, кичееп катап-катап агаштарын айу колына салып берип турды;

- Бек тут!

Керексип турган керегин, учунда билип алды, сабарларын жайып агаштарын төжине жаба базып турды.

- Же, баралык! деп – Тимка кыйгырды...

Кухня жаар Тимканын кийнинче айу тудунчакту базып турды. Шак андый слерге завхоз!.. Бир чанак одун экелди, деп кухня ичинде Тимка каткырды.

- Завхоз? деп Бутырин ачынып кыйгырды. - Завхоз? Слерди экилегерди куйруктан тудала, соокко чачып ийер керек.

- Бу куйрукты тудуп аларын ба? – деп Тимка айудын кийнин тапылдатты. – Кичинегин көрзөн.

- Мен сени көрөрим, деп - тыйрык буттарыла Бутырин тепсеп турды.

- Сен бала жаар не табарып турун деп, - Марьюшка Тимкаа болужын жетирип айтты. – Кара санаалу. Ондый кара санаалу кижини. Жантайын болгонло кижини көмөлөп турар.

Кыш өйи келди. Ограданын ичине кар жаап салды. Кыш жолы боло берди. Балдар суудын тош үстүндө јунулайтан (катушка) јерин жаап турды.

Тимка деза айу-ла берижип туруп, катушканы ундуп салды.

Чанакты алып сүретип јүрерге айуды үүредип алды. Келишкенче комут көктөп салды, чанакка уламалар эптеп жаап берди. Бастра балдарды база ок түймөп салды.

Айуды чанак-ка јегеле одунын салып береле кыйгырып турар:

- Же, тарт завхоз!

- Айу базып, столовойда үч-төрт катап одурад одунды чанак-ла тартып браадар. Ондо дезе, тойгончо јийтен курсак болор.

Айу балазы чала эриксинип, оорый берди. Курсактанар күүни јоголо берди. Көчөлү тоскуурды тургузып берет; мўни семис, мўнинде кашазы јүзүп турат, айудын балазы дезе тоскуур жаар кыйа көрөлө, бышкырала – тоолык жаар барала саламга јада берер. Саламла жабынып алала, бир канча час өйине кыймыктанбай јадатан.

Тимка келеле најызын кыймыктадып салар, айу балазы туруп алала, карды анаң мунаң каап јиип алала, салам чоккон јерине катап барып, салам үстүне тепсенип турала, көмүнүп, жажына берер. Үч недеге кирези айу балазынан Тимка айрылбай базып турды. Күнүнде үч-төрт катап жүгүрип келип, айу балазын кыймыктадала мүн ол эмезе каша экелип берер.

Төртүнчи недеге айу балазы јаранып, курсактана берди.

Соок тыный берди, тоскуурда суу тонуп турды, сууды айуга тартырага Тимка сананып алды. Ол ок чанагына бочконы бектеп буулап алала, сууды экелер болды.

- Шак ондый завхоз! Тегин јатпайтан... Аш, тусты бойының јиткези-ле таап, азранып јат...

Эрке сөсти айтпай жүретен кара санаалу Бутырин де јымжай берди. Айу бочколу сууды ыкчаарып экелип турганын көзнөктөн көрү салала, Марьюшканы кычырып айдатан:

- Мергендүчини... Завхозты... Көр...

Көнөктөр-лө калырап удра чыгар.

Кладовканың јанында чуланда айу эмди бек јуртап јадар болды. Оның најызына јадарга јылу болзын деп Тимка кичеенип турды: саламды чога тажып белетеп, јыртыктарын күдели-ле сыхсып салган.

Чуланнан кладовойго базатан јол бар болгон, ондо эт, балык, сарју, кулур бар. Кладовойго киретен эжигинде – јаан замоқта.

- Эмди замоқты алып саларга-да кем јок деп, Егор Федотычка Тимка айтты. – Завхоз каруулдап турар...

- Каруулчыктар слер, деп Егор Федотыч бажын јайкап бүдүнбей айтты.

Муның кийнинде бир ай өткөнде, мындый керектен улам Егор Федотыч колдорын јайа салды.

Эртен тура Бутырин кладовойго эт аларга браадарда, чулан ичине кирип ийзе, ол ок тарый бастра ором ичине угулгадый кыйгы чыкты:

- Э-э-й! Олорды тудар, тудар!

Ором ичинен столоводон улус жүгүрип келди.

- Ийтердин балдарын, кулугурларды тудугар, деп, Бутырин чугулданып, колында малтаны жангып турды.

Тудатан немези-де билдирбей турган.

Эжиктин жанында айу амыр-энчү тепсенип турган. Саламнын үстүндө кижиге жадыры, бир будында өдүгү жок – жылангаш. Экинчи кижиге тоолык кирип алала, жүзүн жаказыла жаап салып, калтыраап отуру.

- Тутурдар-ба, деп Бутырин кыйгырала, тоолыкта отурган кижини жаказынан тутты. Бу-ла жерге бош эдерим!...

- Слер тажып турарзар, слердин учун бис карууна турар...

- Тураа кирели!

Кижиге бажын ини жаар түртүп салала, коркунуп айудын жанынча чуланан чыгатан жерине басты.

- Балдар!.. Бу Кукушкин Степан эмтир деп, улустын ортозынан табыш угулды.

- Сен не жадырын? Тур! деп, саламнын үстүндө жадып турган кижини Бутырин теппей ийди.

- Бир пима өдүгүн тапай турум... Айу алып барды деп, арайдаг Степка эрмектенди.

- Жүгүрүп алдыгар деп, Бутырин ачынып ээгтерин силкип айты. Слер боо канайып келдигер? Айт! деп Степканын бажы үстүнө малтаны көдүрүп жанарып турды.

Степка – жаш уул, жаман индерин өрө-төмөн эдип, тескерлеп, айу жаар ыйлаган көстөрдин жажы-ла көрүп, аяктанып эрмектенди:

- Энеден чыкканан бери бу баштамызы...Михейдин сүмези...кладовойдо толо жакшы немелер бар...

-Je-je! деп Бутырин кекенип турды. Кулак-ла биригип алып, колхозтын амбарына кирерге санадын-ба... Эмди кирерин.

- Слердий немелерге мынан ары үүредү жедер... Ончозун жартап айдып бер!..

- Нени эрмектенер... Коруканыбыстанг жүк-ле өлбөдибис... Замокты тударга ла турарыбыста, солом јанынан ол бышкырып ийди. Јелмер көрмөско түңей. Мен эжик јаар барарга турарымда, ол эдегимнен тудуп турды. Онойып мен толыка кире бердим. Тиш-тишке тийдирбей турды. Михейка дезе ары-бери жүтүрүп, јабуунын кечире агажына тудунып, буттарын өрө көдүрүп турарда, айу оны будынан тударга каап турды!.. Пимазын ушта согуп тепсеп турды... Михейка агаш үстүне айланыжып, айланыжып, күчи чыгып, көгөрө береле, јерге жыгыла тушти. Пимазын тапай салды.

- Караул деп кыйгырар керек деп, Егор Федотыч айты.

- Канайып кыйгырарзын? Тымданарга-да тидинбегенибис... Кемирип салар.

- Слерге ондый керек... Ондый керек.. деп Бутырин кекедирип айтты. Бистинг завхоз јакшы эмей деп, - Бутырин айудын үстүне колын салып ийди... Өскө неме учураган болзо, пимазы-ла, тонын ажырып јип салар эди...

Бу учурал кийинде «Завхоз» деп адаган ады айуга бектеле берди.

Керсү айудын балазы удабай бойынын адына үрене берди. «Завхоз» деп кыйгырып ийзен, айу кулактарын түзедип, бажын кыйа эдип, кынзып, табыштанып удра келер. Аразында кынјызы јок коно жүретен: ограданы бектеп салган, айудын чыгып качатан јери јок. Семис, јакшы боло берди: мүн-ле кашаны түгезип болбой туру. Бир катап кухня киреле (Марьюшка көрбөй салган) столдын үстүнде турган табактарды ары бери солыштырып турган. Марьюшка көрөр болзо, завхоз ончо табактарды јалап, арутап салтыр.

- Же, карындаш, бу сенин керегин эмес деп, - Бутырин каткырды. – Бу судомойканын (казан-айактар арутайтан неме) кереги...

Бу завхозтын кереги эмес.

Айудын балазы табакты столдын үстүлө ийде салып, эриндерин жалайла, эжик жаар тескерлей басты.

- Барып, одун экелип бер – деп Бутырин айтты.

Айуды тышкары чыгарала, одун турган жерине јединип апарды.

Завхоз одуннын јанында тепсенеле, агаштын јоонынан талдып алала, колго тудуп эбиртеле, чуулданып, ойто жерине таштап ийди.

Одунын јанында ары-бери базып јүреле, карга базырылган јоон жерделерге табарып сүргүнди. Карды удаан таштап турала, агыштарды эбирип турды, онын кийинде кучактап алала, кар-ла сүретеп кухнянын эжиги жаар апарды.

- Сен канайып турун!.. Сен канайып турун!.. деп колдорун јанарып, Бутырин сенегине удра јүгүрүп айтты: мындый жаан немени не экелип турун?..

Завхоз комыдаган айынча бышкырала, тоорможын кар үстүне таштайла, ары-бери көрбөй ачындырган бойы, чулан жаар база берди.

- Ойто алып бар!...Јолдын ичине таштадын деп, - Бутырин кыйгырып турды.

Айу саламнын үстүнде кулагын-да кыймыктатпай, јаткан.

Јас өй јууктай берди. Тимканын туразына Марьюшка јүгүрүп келеле, фартук-ла эриндерин арчып, каткырып турды.

- Сенин азранты балан завхоз ончобысты сүреен каткыртты.

- База нени эдип салды? деп Александр сурады.

- Ой айтпа! деп Марьюшка бышкырып каткырды.

Риктан (аймак) бухгалтер келди... Сүреен јоон кижиге, көзінде шил көзи мындый (колын эдип көргүсти)...Столго отуруп алала, ажанарга (обед)

сурады. Көчөни эки порция (эки кижинин јийтен курсак кемјүзи) јийле, каша-ла, картошканы сурады; каарган балык бар болгон, эки стакан кисель ичип салды, компот јиди. «Айса болзо слер сүт бар болбозын» деп сурады. «Бар эмей» деп айдала, стол үстүне бир литр сүт тургузып бердим. Бир стакан урала, амзап көрөлө, литрды туура тургузуп салды, чукчууш-ла тиштерин чукчуйла, портфельден (бичик керек салатан неме) газеттер чыгарып алды, ичиле столды јаба базып, кычырып отурды. Једеген јоон кижини, мойны јуулужып, јаказы үстүне салбактанып отурды.

Мыны ончозын көрөлө, мен столдордон казан аяктарды јууп саларга бардым. Карангуйлап турар энгир өйи једе берди, курсактанып алдылар.

Баш бол, көрөр болзом, бу јоон кижини үни көмөлдөлөп:

- О-о-о? деп отуры.

Бу кижиле не болды деп санадым?.. Көрзөм, јоон кижинин стол алдында айу туруп, литровкадан јаактарына толо уруп ичип туру. Бу јоон тыдынып, оосты кулактарына јетре ачып көмөлдөлөп отуры. Кыйгырарга турарда, тили эбирилбей турган, колдоры камчы-га түней салбактанып божой берди. Отура, отура күчи чыгып көгөрө берди. Отургуштан јерге түжеле, энмектенип, эжике тоголонып, тоголонып јетти... Портфелин ундуп салды.

Егор Федотыч дезе чичке, јымжак үнү-ле эрмектенип туру:

- Нөкөр!.. Нөкөр!.. Корукпагар!.. Колдо турган айу... Завхоз... Көрбөй калдыбыс... Корукпагар... Сабарыла-да тийбес...

Бу кижини арайдан сагыжына кийдирдибис...Үс суску кирези суу урдыбыс... Колтыктап алып, квартиразына (турган јери) јетирип салдыбыс.

Кийинде чугулданып турды, арайдан токтодып јөптөштирип салдыбыс.

Марьюшканын куучынын учуна јетре угала, Тимканын адазы бажын јайкады.

- Бу завхоз мунаг аркты бир керек эдип салбазын...Тимкадан торт оны садып алар керек...Уулга төртөн солковой береле, айрып алар керек. Айуды дезе - казанга.

- Андый болбой кайсын? деп Тимка секиреле айтты. – Үч те жүс керек жок. Мындый айудын балазын, слерге бербей кайдайын...

Өй өдүп турды. Јас јууктап турды.

Чеден ичинде кар кайыла берген. Суучактар барлап турды Петүктер үндерин чөйип, јараш кожондоп, эдип турды. Көк јунду бачырткалар уйазында түймеже бердилер.

Ограданын ичинде кургап калган төндө завхоз тўжўне кыңыда булатырып отурды.

Күрен түгин күн јылыдып, кабырга јанын јылыдып турды. Кургак јерге завхоз ангданып, јас јыдын јытап сорып турды.

Түнде дезе кичеемкей Тимка завхозты чуланга, јымжак саламге једине беретен. Айу балазынан кыңызын чечип салала, эжикти тыныда бектеп салар:

- Амырап ал, најым. Кыңызы кўўнине тийе берди. Салам үстүнде бек јакшы уйуктап ал.

Завхозко түнде-де уйкузы келбей турды.

Онон артык табыш амыратпай турды. Сүреен өткүр өтөк-ле, јердин изигени-ле, јанмырдын суузы-ла јытанып турды. Салкын-ла јаба агаш јанынан бўрдин, койоноктын, бўргенинин јыды једип турды.

Чулан ичинде завхоз бир канча частан эбирилип турды. Јарчаалардын тежиктери өткүре тумчугын сунуп, кейдин чыкту јыдынан айрылбай, соорып турды. јарчаларды тырмактары-ла тырмап турды.

Оо үзери јаны јыттарла јытана берди.

Баштапкы май јууктай берди. Ады-магы чыксын деп, Егор Федотыч байрамга обед (аш-курсак) бўдүрер эдип тургусты. Сахар, сарју, каймак база бир көнөк мед белетеп салды.

Чеберлеп ончозын кладовкага тургузала, айуга кезедип айтты:

- Сенин мойнында канча јөөжө, көрүп тур...Јакшы каруулда, завхоз... База катап кире бербезин.

Јаны јыттардан айу чыдап болбой турды. Јаны агаштан эткен кӧнӧктин јыды јытанат, мӧттин, тӧрӧл јердин јыды-ла јытанат.

Кладовканы база јарчааларды айу јалап, кӧӧбӧ берген јаскы чыктыган агашты тумчугула тӱртӱп турды.

Бу канайып ондый болды деп айудан јартап билип албас болбой кайсын. Баштапкы май кӱнӱнде эртен тура, бастра ороомго јаркырап турган Егор Федотычтын табыжы угулды:

- Јакшы кӱндӱледебис! Јакшы каруулчыктар!.. Кӧрмӧсти канайып јара тартпады.

Егор Федотыч чуланнын эжигине туруп, јелбреп калган бажында чачын тудуп ол эмезе эжигинин кырын каап турды.

Айу јалкуурып салам ӱстӱнен бажын кӧдӱрӱп, Егор Федотыч јаар кыйа кӧрӱп салала, ӱлӱш јапшынчак колын эме берди.

Айудын бажы каймактала берди, тӱги јалтырап, тӱгине салам јапшына берди. Јанында ару чек эдип јалап койгон мӧд урган кадка база одып салган каймак уратан корчага (сары балкаштан эткен кӧнӧк) туру.

Бутырин ӧдӱк јок јӱгӱрӱп келеле, завхоз јаар кӧрӧлӧ:

- Ой калак!.. Каймакты ӱзе божодып салды... Медты ӱзе јиип салды... Уймалганы дезе кандый!...Ондый јарабас... Мен, мен оны!

Јерчааны тудала завхоз јаар кӧдӱре тутты.

Айудын кӧзинин оды суркурап, бут бажына туруп, ачынып, терези јуурула берди.

Бутырин агажыла тескерлеп, бозого бӱдӱрӱлӱп, суулу-чыкту јерге јыгыла берди.

Егор Федотыч Бутырин јаар кӧрӧлӧ каткыра берди, Марьюшка јӱгӱрӱп чыгала, колдорын јайып:

- Ме ондый! ... Нөкөр Бутырин, сен кайтын?... Бакпырлап турун ба? Канаар жыгылдын? Кандый жаман жерге түштин... Штаныңды жунуп болбос...

- Бакпырлап турганымды слерге мен көргүзерим... Кандый завхозты тургузып салдар?... Мен, мен оны!... Ичезин ончозын толгоп чыгарарым...

- Ой, менин көөркийим, деп, - Марьюшка Бутыринди эптеп айдып турды. – Барып жунунуп ал... Бойыңды көрзөн! Бу күн байрам эмей. Демонстрацияга барарың... Бу мындый бүдүжингле канайып барарың?... Мылчага барып кел...

- Мен ого мылчаны берерим... Мен оноң окороктор (айудын эдин каарып жазап эткен курсак) эдип аларым деп, үлүш эдегин сыгып, туруп Бутырин кыйгырып турды.

- База – да уурчыларды тудуп алдар-ба? деп – Тимка киреле сурады.

- Сенин-де житкене једер деп, чугулдаган айас Бутырин Тимканы иде салып ийди. Мен, мен слерге экилерге...

- Айунды алганча мынан бар, Марьюшка шымыранып Тимкага айтты. – Бутырин сүреен јеткерлү кижии... Түней-ле ижин алыпийер.

Айу Тимканын табыжын угала, чуланынан чыгып, жапшынчаак мөдту колдорыла Тимканы кучактап алды.

Тимка завхозты мойноктоп алала, айлы жаар једине берди.

Мынын кийинде айу үч недеге Тимканын огородында кыңыда буулап салган турды.

Јаландар көгөрө берди. Суулар јалан јерлерди алып ийген. Јакшы јыттар, куштардын табыштары агаш јеринен једип турды. Тижи кас уйазынан сары ноокылу кас балдарын чыгарып салды. Јалан јеринде түш түн трактордын токылдадып турган табыжы угулып турды.

Айудын балазы ограда ичинде амыр јок базып, кыңызын табыштанып јүрди, аразында ол јалан жаар көзин кылайып, кыймыктанбай, изү јерге јадып туратан. Ондо стенеге түней төстөк үстүбиле јажыл јыш көрүнүп турды.

Айудын түги јаба базына берди, күрен түктери салкынга учуп турды. Түнде айу бышкырып, ыркыранып турган.

Жаланнан адазы айлына келди. Кирленген чамчазын уштуп салала, жунунуп аларга мылчаа жүре берди.

Айуга табарала, токтобой адазы айтты:

- Айуды божодорго (өлтүрөр) керек. Амтанду курсак болор... Бафра бригадага бир неделеге једер...

Эртен тура адазы жуунга барды. Энези огородто картошко отургузып турган. Тимка эртелеп кармактай берген. Балыкты бир алгый кармактап алган.

Тимка алгый-ла чеден ажра калыйла айтты: зовхозко курсак табылган.

Көрөр болзо, столмодо күнге јаныс кыңызы јалтырап туру.

- Өлтүрүп салган болор? деп бойынын үниле эмес Тимка кыйгырды. Балыкту алгыйын јерге таштайла, тура ичине жүгүре берди.

Онын кыйгызына турадан Колька жүгүрүп чыкты.

- Божодып салган, - деп Тимка ыйлап турды.

- Кемди божодып салды? – деп Колька удра сурады.

- Завхозты... Айуды... Јаныс кыңызы артты.

Колька каткырып турды.

- Јок, оны өлтүргелек... Эртенги күнде өлтүрүп салар болор. – Бистин завхозты арестовать эдип салды... База-да кайкаар неме эдип салды...

- Не болды? деп - Тимка сурады.

- Мындый неме... Завхоз кыңыда отуруп, кыңызын үзе тартала эски јерине столовойго барды. Аштайла, барган болбой... Ограданын ичине кирерде-ле, столовойго јымуртка садарга үй кижиге, келди. Тозокту ограданын ичиге базып турза, оо удра айу базып турган эмитир. Көргөн бойынча колдорын бош салып ийди... Тозокто јымуртказы јерге түже берди. Бу эмеген, бар јок үниле «караул!» деп кыйгыра берди. Завхоз дезе јымурткаларды базып келеле, јаба базып ооско салып турды... Јакшы курсак болды. Ончо бойы уймала берди. Улус жуулужа берди. Каткы деп немени айдарга-да болбос. Оо үзери Бутырин малта тудунганча жүгүрүп келди.

Чугулданып, малтала кезедип турды, бойы десе завхозко жууктарга коркуп турды.

Бу одук жымурткаларды завхоз ончозын жалап ийеле, тозогын колтыктанып алала, чуланга једип, салам үстүне јадып ийген... Мында оны арестовать эткиледі. Эжигине једеген замок илип салглады.

Тал түште ажанар ойинде адам келди. Базада сүреен чугулдады: - «Эртен тура бу күлүкти бис эридик саларыбыс» деп айтты.

- Мен бербезим... мен бербезим деп, - јаланаш буды-ла ограданын ичиле базып, Тимка кыйгырды. – Уксаң, Колька, күлүмзиренип, таскак јаар карындажын алып барды. Айлантра көрүп салала, кулагына шымыранып айдып берди...

Көстөри күйүп, таскактан экилези ачык чырайлу чыкты.

- Сен Бутыринын колунда јаткан ключин алып алзаң, мен десе тургузала кемени алып келерим деп, - учунда Тимка шымырады.

Энирде ажанар тужунда Тимка адазына бир-де неме сестирбей отурды. Колька-ла экү бачым курсактанып алала, конотон јерине жүре бердилер. Тан алдында озор удаан шымыранып эрмектенип јаттылар.

Баштапкы пөтүктер эткен кийинде, адазынын бек козрактап турган уйкузын тындап, ајыктанып, арай чыга бердилер.

Јолды кечире түрген жүгүреле, столовканын оградазына киретен эжигин сестирбей ачып алдылар.

Колькада ключ белен. Эжигин ачып алдылар. Тимканын ичи орто бажы-ла Завхоз түртүне берди.

- Је, эркем, баралык, баралык деп Тимка эркелеп бажын јаңып салды.

Балдардын кийнинен айу сүгүнип базып турды.

Сууга жеткендер. Айуды кемее ичине отургузып алды.

- Же, најы, тым бол!.. Кыймыктанбай жат деп Тимка күлүмзиренип ийди.

Айу, айландра көрүп турала, жаңы өткүн жыттарды жытап, эки кайыкту жаан кеменин түбине жадып алды.

Суудан буу чыгып турды. Булуды жок тенереде ай көрүнип турды. Түннүн жарыгына уктай бергендий, агаштар кыймыгы жок, тым турдылар. Туку ураак-ураак, бийик городтын үстүндө аразында жалбыштанып, күйүп турган от көрүнүп турды.

Бир жыл өткөн ойинде, балдар ол-ок жерине айуды жетирдилер.

- Же, најым, чык...Жеттибис, - деп Тимка арайдаң айдынды.

Айу бажын өрө көдүреле, аяктанып, эбреде көрүп турды.

Балдар айуды кемеден чыгарала, кыр өрө басклады.

Буттардын алдында өлөн шуулап табыштанып турды. Будактар быжырап турды. Чалында жаш жалбрактар индерге тийип, согуп турды. Айу жажыл төс боронотты колы-ла үзүп алала, жалбрактарын оос жаар саларга турды.

Завхозтын желбер түктү инизине Тимка бажын салып ийди. Колы-ла удаан сыймап турды. Айудан айрылала, колдоры-ла жаңарып айтты:

- Же, кажы-ла жанына баратан болзонг, бар.

Айу кулактарыла кыймыктадып, бажы-ла Тимканын инизине тийдирип турды.

Балдар туура чыгала, кыйгырдылар:

- Бар!... Бар!..

Айу кийин жаар тескерледди. Жадыкты колы-ла алып таштайла база-да балдар жаар база берди.

Балдар сан төмөн калып түшти. Колька таштар жууп алып, айу жааар таштап:

- У-у-у, мен – мен - мен сени! Бар!... Бар!...

Айу кырдын жарат-кажу жерине тоно бергендий турган.

Балдар кемее киреле јарат јеринен кемени сууга кийдирип турды.

Агын суу кемени бура соголо, төмөн агыза берди.

Мөңүн кайзырыктыи суу ойноп турды. Суудын үстүн жылдыстар
јарыдып, ойноп турды.

Тимка көстөрдин јажын колдоры-ла арчып турды.

- Сен кайтын? деп, - Колька сурады.

- Јок тегин-ле... Көзиме сор кирди – деп, агарган эриндериле Тимка
шымырап ийди.